

تحلیل محتوای کتاب های ریاضی مقطع ابتدایی با تاکید بر مؤلفه های دین ورزی

وحیده لطفی فرخند

دانشجوی کارشناسی رشته علوم تربیتی، پردیس شهید هاشمی نژاد مشهد
Yaseshekaste14@gmail.com

محبوبه جعفری

دانشجوی کارشناسی رشته علوم تربیتی، پردیس شهید هاشمی نژاد مشهد
Edu.mjafari@gmail.com

انسبه کافی

دانشجوی کارشناسی رشته علوم تربیتی، پردیس شهید هاشمی نژاد مشهد
Edu.ekafi@gmail.com

سامیه سرفراز خباز

دانشجوی کارشناسی رشته علوم تربیتی، پردیس شهید هاشمی نژاد مشهد
Samieh 74 sarfaraz@gmail.com

چکیده

در دهه های اخیر، شاهد توجه روز افزون محققان و صاحب نظران حوزه های روان شناسی و علوم تربیتی به دین داری و آموزه های برگرفته از آن هستیم؛ اما کمتر منابعی می توان یافت که به دو مؤلفه ریاضی و دین در ارتباط با یکدیگر پرداخته باشد، بر این اساس، هدف از پژوهش حاضر، بررسی میزان توجه کتاب های درسی ریاضی مقطع ابتدایی به مؤلفه های دین ورزی، با بهره گیری از روش تحلیل محتوایی است. با استفاده از نمونه گیری تمام شمار، کلیه کتاب های درسی ریاضی مقطع ابتدایی که شامل ۶ جلد می باشند و در سال ۹۵ مورد تجدید چاپ قرار گرفته اند، انتخاب و مورد بررسی قرار گرفت. ابزار جمع آوری داده ها، سیستم مؤلفه بندی و کدگذاری می باشد و برای تجزیه و تحلیل داده ها، از روش محاسبه فراوانی و درصد گیری استفاده شد. یافته ها نشان داد که در بین مقولات دین ورزی استخراج شده از کتاب های درسی ریاضی شش پایه ابتدایی، در دو بخش تصاویر و متون، میزان فراوانی مؤلفه شعائر دینی در تمامی پایه ها، بیش تر از سایر مؤلفه ها و میزان فراوانی مؤلفه های معرفت و عاطفه دینی، کم تر از سایر مؤلفه هاست. در بین کتاب های درسی ریاضی پایه های مختلف نیز، بیش ترین میزان توجه به مؤلفه های دین ورزی، مربوط به کتاب ریاضی پایه دوم ابتدایی و کم ترین میزان توجه، مربوط به کتاب ریاضی پایه اول ابتدایی می باشد. هم چنین می توان گفت که میزان توجه به مؤلفه های دین ورزی در تمامی پایه ها، در بخش متون کتاب های درسی ریاضی، بیش تر از بخش تصاویر است.

واژگان کلیدی: تحلیل محتوا، ریاضی، دین ورزی

مقدمه

تحلیل محتوا به عنوان یکی از روش های علمی پژوهش به دست اندرکاران و برنامه ریزان کتاب های آموزشی کمک می کند تا نقاط ضعف و قوت ابزار و رسانه های آموزشی را بشناسند و در جهت کاهش نواقص و بهبود کیفیت مواد آموزشی به خصوص کتاب های درسی بپردازند. این شیوه پژوهشی کاربرد های متفاوتی در حوزه های مختلف علوم انسانی از جمله علوم تربیتی، روان شناسی، جامعه شناسی، مردم شناسی، زبان شناسی، ارتباطات و ... دارد؛ در این رویکرد، پژوهشگر به شناخت مفاهیم، ارزش ها، اعتقادات، هنجار ها و رفتارهایی که به طور مستقیم و غیر مستقیم در واژه ها، عبارات، تصاویر و ساختارهای یک پیام یا محتوا مستقر است، می پردازد (مرادی، ۱۳۸۸: ۲۸). در نظام های آموزش متمرکز معمولاً محتوا در قالب کتاب های درسی ارائه می شود و کتاب درسی محور آموزش و یادگیری است؛ لذا اهمیت این مسئله به ویژه در نظام آموزشی کشورمان که به صورت متمرکز اداره می شود و به طور هم زمان در یک کتاب درسی و یکسان برای تمام دانش آموزان مختلف کشور و در ابعادی وسیع استفاده می شود، بسیار زیاد است؛ از این رو نقد و بررسی و تحلیل کتاب درسی از زوایا و ابعاد گوناگون و با اهداف و مقاصد متفاوت از سوی افراد و گروه های مختلف از هنگام تدوین و آماده سازی تا مرحله تدریس و ارزیابی به عنوان یک الزام مطرح است (مرادی، ۱۳۸۸: ۱۱۳)؛ بنابراین تحلیل پیام های کتاب های ریاضی با تاکید بر مؤلفه های دین ورزی، می تواند منجر به آماده کردن افرادی گردد که به نوعی با نظام آموزشی چه به صورت مؤلف و برنامه ریز و چه به صورت معلم در ارتباط هستند؛ همان طور که می دانیم، ریاضی یعنی تدبیر در آفرینش و بنا نهادن آن به وسیله اعداد، اعداد یعنی شمارش تعداد اجزای طبیعت تا بی نهایت، بی نهایت یعنی از اول تا آخر و از اول تا آخر یعنی رسیدن به خدا؛ پس در مجموع می توان گفت که ریاضی مقدمه ای برای رسیدن به خالق هستی می باشد و غایت نهایی دین هم رسیدن به خداست. دین به مثابه مجموعه جامعی از بایدها و نبایدهای ارزشی، برای هدایت انسان به رستگاری، همیشه مورد توجه انسان بوده است و با پیچیدگی و وسعتی که دارد، تمام زوایای وجودی و زندگانی بشر را تحت الشعاع قرار داده است و نمی تواند پدیده ای ساده و تک بعدی باشد، بلکه پدیده ای چند بعدی است که شامل انواع رفتارها، نگرش ها و باورهاست؛ در این راستا پژوهشگران و صاحب نظران حوزه دین در داخل و خارج از کشور، مدل های گوناگونی از دین و دین داری ارائه کرده اند و دین را به عنوان پدیده ای ساختاری و چند بعدی نگریسته و آن را راه و روشی دانسته اند که ابعاد آن تمام زندگی انسان را تحت تاثیر قرار داده و او را به هدف غایی و متعالی که همانا سعادت و خوش بختی است، رهنمون می سازد (خدایاری فرد و همکاران، ۱۳۸۸: ۳)؛ به عنوان مثال، بر اساس یکی از تقسیم بندی هایی که در این زمینه توسط پژوهشگران داخلی انجام شده است، دین را می توان شامل پنج بعد دانست که عبارتند از ابعاد: اعتقادی، داستانی، اخلاقی، مراسم و احکام عملی و اجتماعی (باهنر؛ ۱۳۹۴: ۱۴۹) و یا در جایی دیگر، علمای اسلامی دین را به سه بخش تقسیم بندی کرده اند که شامل عقاید، اخلاق و فقه می باشد (حاجی وند؛ ۱۳۹۱: ۲۵۵)؛ در خارج از کشور نیز پژوهشگران مدل های گوناگونی درباره دین و دین داری ارائه داده اند که پژوهش حاضر به یکی از این تقسیم بندی ها پرداخته است. لازم به ذکر است که برخی از این تقسیم بندی های داخلی و خارجی گاه ابعادی از دین را مورد غفلت قرار داده اند.

متأسفانه آموزش مفاهیم دینی در جامعه ما تنها محدود به القای یک سری مفاهیم نظری گردیده است، بدون آن که دانش آموزان باور داشته و در عمل تجربه کرده باشند که مقصود اصلی از دین، مجموعه ای از رفتارها و آثار درونی و بیرونی است که باید در عمل به آن ها متعهد باشند. آموزش و پرورش نیز به عنوان نهادی با کارکرد های مختلف از جمله بهره گیری از موارث دینی در کنار یافته های علمی اندیشمندان و صاحب نظران، بیش ترین مسئولیت را در برابر انتقال ارزش های دینی به دانش آموزان بر عهده دارد؛ بنابراین ضرورت توجه به مسئله دین در کتاب های درسی و نیز لزوم انجام چنین پژوهش هایی کاملاً روشن است و هدف ما نیز از انجام این پژوهش، تحلیل محتوای کتاب های ریاضی مقطع ابتدایی با تاکید بر مؤلفه های دین ورزی می باشد و در پی پاسخ گویی به سوالات ذیل است:

- بیش ترین و کم ترین میزان فراوانی در کتاب های درسی ریاضی مقطع ابتدایی، مربوط به کدام مؤلفه های دین ورزی می باشد؟
- در کتاب های درسی ریاضی مقطع ابتدایی، در پایه های مختلف، تا چه اندازه به مؤلفه های دین ورزی توجه شده است و کدام پایه ها بیش ترین و کم ترین میزان توجه را دارند؟
- در دو بخش تصاویر و متون کتاب های درسی ریاضی مقطع ابتدایی، کدام بخش، مؤلفه های دین ورزی بیش تری را در خود جای داده است؟

روش تحقیق

روش علمی، شیوه ای عملی و منطقی جهت کسب حقایق روابط و قانون مندی های حیات طبیعی و اجتماعی است که اغلب با مفهوم تحقیق مترادف به کار برده می شود و با به کارگیری فنون و ابزارهای دقیق به مشاهده، بررسی و تحلیل پدیده ها می پردازد (حسن مرادی؛ ۱۳۸۸: ۴). نوشتار حاضر از نوع پژوهش های کیفی یا به عبارت دقیق تر از نوع تحلیل محتواست، تحلیل محتوا به عنوان یک روش علمی و منبعی از تعاریف و واژه ها، برای تشریح انواع مختلفی از تکنیک ها به منظور استنتاج از اسناد و مدارک مکتوب مورد استفاده قرار می گیرد؛ در این رویکرد، پژوهشگر به تشریح و تبیین ویژگی های موجود در یک متن و یا دیگر اشکال یک پیام می پردازد (ای. مک ناب، ۱۳۹۰، ۳۵). این پژوهش، به تحلیل کتاب های ریاضی شش پایه ابتدایی چاپ جدید (۹۶-۱۳۹۵)، با رویکرد دین ورزی و توجه به ابعاد مختلف دینی می پردازد. به دلیل محدودیت تعداد، حجم و محتوای این کتاب ها، ضرورتی به انجام نمونه گیری نبود؛ واحد تحلیل در پژوهش صورت گرفته، متون و تصاویر و واحد ثبت نیز، فصول موجود در کتب ریاضی مقطع ابتدایی می باشد. لازم به ذکر است که مؤلفه های استخراج شده از منابع معتبر دینی و نیز منابع تحلیل محتوایی و بر اساس تقسیم بندی وربیت^۲ می باشند که عبارت اند از: شعائر دینی، تعالیم دینی، عاطفه دینی، معرفت دینی، اخلاق دینی و جماعت دینی.

یافته ها

در این قسمت، با توجه به اهداف این پژوهش، یعنی میزان توجه کتاب های ریاضی دوره ابتدایی به مؤلفه های دین ورزی، به گزارش داده های پژوهش و تحلیل آن ها، پرداخته شده است:

جدول شماره ۱- مؤلفه های دین ورزی (تصاویر) - پایه اول ابتدایی

درصد	مجموع	جماعت	اخلاق	معرفت	عاطفه	تعالیم	شعائر	مؤلفه ها واحد ثبت
4.65%	۲	۰	۰	۰	۰	۲	۰	فصل ۱
6.97%	۳	۰	۱	۰	۰	۰	۲	فصل ۲
2.32%	۱	۰	۰	۰	۰	۱	۰	فصل ۳
6.97%	3	۰	۰	۰	۰	۱	۲	فصل ۴
4.65%	2	۰	۰	۰	۰	۱	۱	فصل ۵
0%	0	۰	۰	۰	۰	۰	۰	فصل ۶
4.65%	2	۰	۰	۰	۰	۰	۲	فصل ۷
2.32%	1	۰	۰	۰	۰	۱	۰	فصل ۸
4.65%	2	۰	۰	۰	۰	۰	۲	فصل ۹
0%	0	۰	۰	۰	۰	۰	۰	فصل ۱۰
2.32%	1	۰	۰	۰	۰	۰	۱	فصل ۱۱
2.32%	1	۰	۰	۰	۰	۱	۰	فصل ۱۲
2.32%	1	۰	۰	۰	۰	۰	۱	فصل ۱۳

اول ابتدایی

1- E. McNabb

2 -Verbit(1970)

6.97%	3	۰	۲	۰	۰	۰	۱	۱۴	فصل ۱۴
4.65%	2	۱	۰	۰	۰	۰	۱	۱۵	فصل ۱۵
2.32%	1	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱۶	فصل ۱۶
۶.97%	3	۰	۱	۰	۰	۰	۲	۱۷	فصل ۱۷
2.32%	1	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱۸	فصل ۱۸
9.3%	4	۰	۱	۰	۰	۲	۱	۱۹	فصل ۱۹
۶.97%	3	۰	۰	۰	۰	۱	۲	۲۰	فصل ۲۰
4.65%	2	۰	۰	۰	۰	۲	۰	۲۱	فصل ۲۱
2.32%	1	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۲۲	فصل ۲۲
6.97%	3	۰	۲	۰	۰	۱	۰	۲۳	فصل ۲۳
2.32%	۱	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۲۴	فصل ۲۴
۱۰۰٪	۴۳	۱	۷	۰	۰	۱۴	۲۱		مجموع
-	۱۰۰٪	۲,۳۲٪	۱۶,۲۷٪	۰٪	۰٪	۳۲,۵۵٪	۴۸,۸۳٪		درصد

در کتاب ریاضی پایه اول ابتدایی، با توجه به جدول شماره ۱ (تصاویر)، مؤلفه شعائر دینی با درصد فراوانی ۴۸/۸۳، مؤلفه تعالیم دینی با درصد فراوانی ۳۲/۵۵، مؤلفه های عاطفه و معرفت دینی با درصد فراوانی ۰، مؤلفه اخلاق دینی با درصد فراوانی ۱۶/۲۷ و نیز مؤلفه جماعت دینی با درصد فراوانی ۲/۳۲ بیانگر این هستند که بیشترین میزان فراوانی و نیز توجه، به مؤلفه شعائر و نیز کمترین میزان فراوانی و توجه، مربوط به مؤلفه عاطفه و معرفت می باشد.

جدول شماره ۲- مؤلفه های دین ورزی (متون) - پایه اول ابتدایی

درصد	مجموع	جماعت	اخلاق	معرفت	عاطفه	تعالیم	شعائر	مؤلفه ها واحد ثبت
۱۱,۱۱٪	1	۰	۰	۰	۰	۱	۰	فصل ۱
%0	0	۰	۰	۰	۰	۰	۰	فصل ۲
%0	0	۰	۰	۰	۰	۰	۰	فصل ۳
%0	0	۰	۰	۰	۰	۰	۰	فصل ۴
%0	0	۰	۰	۰	۰	۰	۰	فصل ۵
%0	0	۰	۰	۰	۰	۰	۰	فصل ۶
%0	0	۰	۰	۰	۰	۰	۰	فصل ۷
%0	0	۰	۰	۰	۰	۰	۰	فصل ۸

اول ابتدایی

%0	0	فصل ۹
%0	0	فصل ۱۰
%0	0	فصل ۱۱
%0	0	فصل ۱۲
%0	0	فصل ۱۳
%0	0	فصل ۱۴
%0	0	فصل ۱۵
%0	0	فصل ۱۶
%0	0	فصل ۱۷
%0	0	فصل ۱۸
%0	0	فصل ۱۹
% 11.1 1	1	۱	.	فصل ۲۰
%0	0	فصل ۲۱
%0	0	فصل ۲۲
%0	0	فصل ۲۳
۷۷,۷۷%	۷	۷	فصل ۲۴
۱۰۰٪	۹	۲	۷	مجموع
-	۱۰۰٪	۰٪	۰٪	۰٪	۰٪	۲۲,۲۲٪	۷۷,۷۷٪	درصد

در جدول شماره ۲ (متون)، مؤلفه های شعائر و تعالیم دینی به ترتیب با درصد فراوانی ۷۷ و ۲۲ دارای بیش ترین میزان فراوانی و مؤلفه های عاطفه، معرفت، اخلاق و جماعت دینی با درصد فراوانی ۰، کم ترین میزان فراوانی و توجه را به خود اختصاص دادند.

هم چنین بررسی جدول های شماره ۱ و ۲ نشان می دهد که در بخش تصاویر، فصل ۱۹ کتاب ریاضی پایه اول دبستان با درصد فراوانی ۹/۳، دارای بیش ترین میزان فراوانی از مؤلفه های دین ورزی و فصول ۶ و ۱۰ کتاب نیز با درصد فراوانی ۰ کم ترین میزان فراوانی را به خود اختصاص دادند. در بخش متون نیز نخست فصل ۲۴ کتاب با درصد فراوانی ۷۷/۷۷ و سپس فصول ۱ و ۲۰، با درصد فراوانی ۱۱/۱۱ بیش ترین میزان فراوانی و بقیه فصول با درصد فراوانی ۰ کم ترین میزان فراوانی را به خود اختصاص دادند.

جدول شماره ۳- مؤلفه های دین ورزی (تصاویر) - پایه دوم ابتدایی

درصد	مجموع	جماعت	اخلاق	معرفت	عاطفه	تعالیم	شعائر	مؤلفه ها واحد ثبت	دوم ابتدایی
0%	0	۰	۰	۰	۰	۰	۰	فصل ۱	
0%	0	۰	۰	۰	۰	۰	۰	فصل ۲	
11.76 %	4	۰	۰	۰	۰	۱	۳	فصل ۳	
41.17 %	14	۰	۱	۰	۰	۰	۱۳	فصل ۴	
0%	0	۰	۰	۰	۰	۰	۰	فصل ۵	
35.29 %	12	۰	۰	۰	۰	۲	۱۰	فصل ۶	
8.82%	3	۰	۰	۰	۰	۰	۳	فصل ۷	
2.94%	1	۰	۱	۰	۰	۰	۰	فصل ۸	
100%	34	۰	۲	۰	۰	۳	۲۹	مجموع	
-	100%	۰٪	۵,۸۸٪	۰٪	۰٪	۸,۸۲٪	۸۵,۲۹٪	درصد	

در کتاب ریاضی پایه دوم ابتدایی، با توجه به جدول شماره ۳ (تصاویر)، مؤلفه شعائر با درصد فراوانی ۸۵/۲۹، مؤلفه تعالیم با درصد فراوانی ۸/۸۲، مؤلفه های عاطفه، معرفت و جماعت دینی با درصد فراوانی ۰ و نیز مؤلفه اخلاق با درصد فراوانی ۵/۸۸، نشان دهنده این هستند که بیشترین میزان فراوانی را مؤلفه شعائر دینی و نیز کمترین میزان فراوانی را مؤلفه های عاطفه، معرفت و جماعت دینی دارا می باشند.

جدول شماره ۴- مؤلفه های دین ورزی (متون) - پایه دوم ابتدایی

درصد	مجموع	جماعت	اخلاق	معرفت	عاطفه	تعالیم	شعائر	مؤلفه ها واحد ثبت	دوم ابتدایی
10.71 %	6	۰	۰	۰	۰	۲	۴	فصل ۱	
14.28 %	8	۰	۰	۱	۰	۰	۷	فصل ۲	
12.5%	7	۰	۰	۰	۰	۰	۷	فصل ۳	

12.5%	7	0	0	0	0	0	7	4	فصل ۴
16.07 %	9	0	0	0	0	0	9	5	فصل ۵
7.14%	4	0	3	0	0	0	1	6	فصل ۶
10.71 %	6	0	3	0	0	0	3	7	فصل ۷
16.07 %	9	0	0	1	0	2	6	8	فصل ۸
100%	56	0	6	2	0	4	44		مجموع
-	100%	0%	10,71%	3,57%	0%	7,14%	78,57%		درصد

در جدول شماره ۴ (متون) نیز، مؤلفه شعائر دارای درصد فراوانی ۷۸/۵۷، مؤلفه تعالیم دارای درصد فراوانی ۷/۱۴، مؤلفه معرفت دارای درصد فراوانی ۳/۵۷، مؤلفه اخلاق دارای درصد فراوانی ۱۰/۷۱ و نیز مؤلفه های عاطفه و جماعت دینی دارای درصد فراوانی ۰ می باشند که می توان گفت بیش ترین میزان فراوانی به مؤلفه شعائر دینی و کم ترین میزان به مؤلفه های عاطفه و جماعت دینی اختصاص دارد. با نگاهی به جدول های شماره ۳ و ۴ به این نتیجه نیز می رسیم که در بخش تصاویر، فصل ۴ کتاب ریاضی با درصد فراوانی ۴۱/۱۷، بیش ترین میزان فراوانی و نیز فصول ۱ و ۵ و ۲ کتاب با درصد فراوانی ۰، کم ترین میزان فراوانی را از جهت توجه به مؤلفه های دین ورزی به خود اختصاص داده اند. در بخش متون نیز بیش ترین میزان توجه به مؤلفه های دین ورزی مربوط به فصول ۵ و ۸ کتاب درسی با درصد فراوانی ۱۶/۰۷ و کم ترین میزان توجه مربوط به فصل ۶ کتاب با درصد فراوانی ۷/۱۴ می باشد.

جدول شماره ۵ - مؤلفه های دین ورزی (تصاویر) - پایه سوم ابتدایی

درصد	مجموع	جماعت	اخلاق	معرفت	عاطفه	تعالیم	شعائر	مؤلفه ها واحد ثبت	سوم ابتدایی
9.75%	4	0	1	0	0	0	3	فصل ۱	
7.31%	3	0	0	0	0	0	3	فصل ۲	
21.95 %	9	0	2	0	0	0	7	فصل ۳	
21.95 %	9	1	2	1	0	0	5	فصل ۴	
14.63 %	6	0	0	0	0	0	6	فصل ۵	
7.31%	3	0	0	0	0	0	3	فصل ۶	
7.31%	3	0	0	0	0	1	2	فصل ۷	
9.75%	4	0	0	1	0	0	3	فصل ۸	
100%	41	1	5	2	0	1	32	مجموع	
-	100%	۲,۴۳%	۱۲,۱۹%	۴,۸۷%	۰%	۲,۴۳%	۷۸,۰۴%	درصد	

در کتاب ریاضی پایه سوم ابتدایی، با نگاهی به جدول شماره ۵ (تصاویر) می توان دید که مؤلفه شعائر دینی با درصد فراوانی ۷۸/۰۴، مؤلفه تعلیم با درصد ۲ فراوانی ۲/۴۳، مؤلفه عاطفه با درصد فراوانی ۰، مؤلفه معرفت با درصد فراوانی ۴/۸۷، مؤلفه اخلاق با درصد فراوانی ۲/۴۳ و نیز مؤلفه جماعت با درصد فراوانی ۲/۴۳ بیانگر این هستند که بیش ترین میزان فراوانی مربوط به مؤلفه شعائر و کم ترین آن مربوط به مؤلفه عاطفه می باشد.

جدول شماره ۶- مؤلفه های دین ورزی (متون) - پایه سوم ابتدایی

درصد	مجموع	جماعت	اخلاق	معرفت	عاطفه	تعالیم	شعائر	مؤلفه ها واحد ثبت	سوم ابتدایی
13.15 %	5	۰	۰	۰	۰	۰	۵	فصل ۱	
39.47 %	15	۰	۱	۰	۰	۰	۱۴	فصل ۲	
5.26%	2	۰	۰	۰	۰	۲	۰	فصل ۳	
5.26%	2	۰	۰	۰	۰	۰	۲	فصل ۴	
2.63%	1	۰	۰	۰	۰	۰	۱	فصل ۵	
23.68 %	9	۱	۰	۰	۰	۰	۸	فصل ۶	
5.26%	2	۰	۰	۰	۰	۰	۲	فصل ۷	
5.26%	2	۰	۰	۰	۰	۱	۱	فصل ۸	
100%	38	۱	۱	۰	۰	۳	۳۳	مجموع	
-	100%	۲,۶۳%	۲,۶۳%	۰%	۰%	۷,۸۹%	۸۶,۸۴%	درصد	

در جدول شماره ۶ (متون) نیز، مؤلفه شعائر دینی با درصد فراوانی ۸۶/۸۴، مؤلفه تعلیم با درصد فراوانی ۷/۸۹، مؤلفه های اخلاق و جماعت با درصد فراوانی ۲/۴۳ و نیز مؤلفه های عاطفه و معرفت دینی با درصد فراوانی ۰، بیانگر این موضوع هستند که بیش ترین میزان توجه به مؤلفه های دین ورزی، به مؤلفه شعائر دینی و کم ترین میزان توجه به مؤلفه های عاطفه و معرفت دینی بوده است. هم چنین بررسی جدول های شماره ۵ و ۶ حاکی از آن است که بیش ترین میزان فراوانی مؤلفه های دین ورزی در بخش تصاویر، مربوط به فصل های ۳ و ۴ کتاب ریاضی با درصد فراوانی ۲۱/۹۵ و کم ترین میزان فراوانی مربوط به فصل های ۲ و ۶ و ۷ با درصد فراوانی ۷/۳۱ می باشد. در بخش متون نیز بیش ترین میزان توجه به مؤلفه های دین ورزی به فصل ۲ کتاب با درصد فراوانی ۳۹/۴۷ و کم ترین میزان توجه به فصل ۵ کتاب با درصد فراوانی ۲/۶۳، اختصاص می یابد.

جدول شماره ۷- مؤلفه های دین ورزی (تساویر) - پایه چهارم ابتدایی

درصد	مجموع	جماعت	اخلاق	معرفت	عاطفه	تعالیم	شعائر	مؤلفه ها واحد ثبت	چهارم ابتدایی
46.42 %	13	۰	۰	۰	۰	۰	۱۳	فصل ۱	
17.85 %	5	۱	۰	۰	۰	۰	۴	فصل ۲	
3.57%	1	۰	۰	۰	۰	۰	۱	فصل ۳	
28.57 %	8	۶	۰	۰	۰	۰	۲	فصل ۴	
0%	0	۰	۰	۰	۰	۰	۰	فصل ۵	
0%	0	۰	۰	۰	۰	۰	۰	فصل ۶	
3.57%	1	۰	۰	۰	۰	۰	۱	فصل ۷	
100%	28	۷	۰	۰	۰	۰	۲۱	مجموع	
-	100%	۲۵%	۰%	۰%	۰%	۰%	۷۵%	درصد	

در کتاب ریاضی پایه چهارم ابتدایی، با توجه به جدول شماره ۷ (تساویر) می توان گفت که مؤلفه های شعائر و جماعت دینی به ترتیب با درصد فراوانی ۷۵ و ۲۵، بیش ترین میزان توجه و مؤلفه های تعالیم، عاطفه، معرفت و اخلاق با درصد فراوانی ۰، کم ترین میزان توجه را به خود اختصاص داده اند.

جدول شماره ۸- مؤلفه های دین ورزی (متون) - پایه چهارم ابتدایی

درصد	مجموع	جماعت	اخلاق	معرفت	عاطفه	تعالیم	شعائر	مؤلفه ها واحد ثبت	چهارم ابتدایی
14%	7	۱	۰	۰	۰	۰	۶	فصل ۱	
18%	9	۰	۰	۰	۰	۰	۹	فصل ۲	
34%	17	۰	۱	۲	۰	۰	۱۴	فصل ۳	
28%	14	۰	۰	۱	۰	۴	۹	فصل ۴	
0%	0	۰	۰	۰	۰	۰	۰	فصل ۵	
2%	1	۰	۰	۰	۰	۰	۱	فصل ۶	
4%	2	۰	۰	۰	۰	۰	۲	فصل ۷	
100%	50	۱	۱	۳	۰	۴	۴۱	مجموع	
-	100%	۲%	۲%	۶%	۰%	۸%	۸۲%	درصد	

بررسی جدول شماره ۸ (متون) نیز، نشان می دهد که مؤلفه شعائر درصد فراوانی ۸۲، مؤلفه تعالیم درصد فراوانی ۸، مؤلفه عاطفه درصد فراوانی ۰، مؤلفه معرفت درصد فراوانی ۶ و نیز مؤلفه های اخلاق و جماعت درصد فراوانی ۲ را به خود اختصاص داده اند که بیش ترین میزان فراوانی مربوط به مؤلفه شعائر و کم ترین میزان مربوط به مؤلفه عاطفه می باشد.

با نگاهی به جدول های شماره ۷ و ۸ متوجه می شویم که بیش ترین میزان توجه به مؤلفه های دین ورزی در بخش تصاویر، مربوط به فصل ۱ کتاب ریاضی با درصد فراوانی ۴۶/۴۲ و کم ترین آن مربوط به فصول ۵ و ۶ کتاب درسی ریاضی با درصد فراوانی ۰ می باشد. هم چنین در بخش متون، بیش ترین میزان توجه به مؤلفه های دین ورزی مربوط به فصل ۳ کتاب درسی با درصد فراوانی ۳۴ و کم ترین میزان توجه مربوط به فصل ۵ کتاب با درصد فراوانی ۰ می باشد.

جدول شماره ۹- مؤلفه های دین ورزی(تصاویر)- پایه پنجم ابتدایی

درصد	مجموع	جماعت	اخلاق	معرفت	عاطفه	تعالیم	شعائر	مؤلفه ها واحد ثبت	پنجم ابتدایی
47.05 %	8	۱	۰	۰	۰	۰	۷	فصل ۱	
5.88%	1	۰	۰	۰	۰	۰	۱	فصل ۲	
5.88%	1	۰	۰	۰	۰	۰	۱	فصل ۳	
11.76 %	2	۰	۰	۰	۰	۰	۲	فصل ۴	
5.88%	1	۰	۰	۰	۰	۰	۱	فصل ۵	
11.76 %	2	۰	۰	۰	۰	۰	۲	فصل ۶	
11.76 %	2	۰	۲	۰	۰	۰	۰	فصل ۷	
100%	17	۱	۲	۰	۰	۰	۱۴	مجموع	
-	100%	۵,۸۸٪	۱۱,۷۶٪	۰٪	۰٪	۰٪	۸۲,۳۵٪	درصد	

در کتاب ریاضی پایه پنجم ابتدایی، بررسی جدول شماره ۹ (تصاویر)، نشان می دهد که مؤلفه شعائر درصد فراوانی ۸۲/۳۵، مؤلفه های تعالیم، عاطفه و معرفت، درصد فراوانی ۰، مؤلفه اخلاق درصد فراوانی ۱۱/۷۶ و نیز مؤلفه جماعت درصد فراوانی ۵/۸۸ را دارا می باشند که از این میان بیش ترین میزان فراوانی به مؤلفه شعائر دینی و کم ترین میزان آن به سه مؤلفه تعالیم، عاطفه و معرفت دینی اختصاص دارد.

جدول شماره ۱۰- مؤلفه های دین ورزی (متون) - پایه پنجم ابتدایی

درصد	مجموع	جماعت	اخلاق	معرفت	عاطفه	تعالیم	شعائر	مؤلفه ها واحد ثبت	پنجم ابتدایی
30.9%	17	۲	۲	۰	۰	۱	۱۲	فصل ۱	
23.63 %	13	۰	۴	۰	۰	۰	۹	فصل ۲	
10.9%	6	۰	۲	۰	۰	۱	۳	فصل ۳	
7.27%	4	۰	۰	۰	۰	۰	۴	فصل ۴	
10.9%	6	۰	۲	۰	۰	۱	۳	فصل ۵	
10.9%	6	۰	۰	۰	۰	۰	۶	فصل ۶	
5.45%	3	۰	۲	۰	۰	۰	۱	فصل ۷	
100%	55	۲	۱۲	۰	۰	۳	۳۸	مجموع	
-	100%	۳,۶۳٪	۲۱,۸۱٪	۰٪	۰٪	۵,۴۵٪	۶۹,۰۹٪	درصد	

بررسی جدول شماره ۱۰ (متون) نیز، نشان دهنده آن است که مؤلفه شعائر دینی دارای درصد فراوانی ۶۹/۹، مؤلفه تعالیم دارای درصد فراوانی ۵/۴۵، مؤلفه های عاطفه و معرفت دینی دارای درصد فراوانی ۰، مؤلفه اخلاق دارای درصد فراوانی ۲۱/۸۱ و مؤلفه جماعت نیز دارای درصد فراوانی ۳/۶۳ می باشد که بیش ترین میزان فراوانی و توجه مربوط به مؤلفه شعائر و کم ترین آن مربوط به مؤلفه های عاطفه و معرفت دینی می باشد.

هم چنین بررسی جدول های شماره ۹ و ۱۰ نشان دهنده آن هستند که بیش ترین میزان توجه به مؤلفه های دین ورزی در بخش تصاویر، مربوط به فصل ۱ کتاب درسی با درصد فراوانی ۴۷/۰۵ و کم ترین میزان توجه مربوط به فصول ۲ و ۳ و ۵ کتاب درسی با درصد فراوانی ۰ می باشد. در بخش متون نیز بیش ترین میزان توجه به مؤلفه های دین ورزی مربوط به فصل ۱ کتاب با درصد فراوانی ۳۰/۹ و کم ترین میزان فراوانی و توجه مربوط به فصل ۷ کتاب درسی با درصد فراوانی ۵/۴۵ می باشد.

جدول شماره ۱۱- مؤلفه های دین ورزی (تصاویر) - پایه ششم ابتدایی

درصد	مجموع	جماعت	اخلاق	معرفت	عاطفه	تعالیم	شعائر	مؤلفه ها واحد ثبت	ششم ابتدایی
10%	2	۰	۱	۰	۰	۰	۱	فصل ۱	
30%	6	۳	۰	۰	۰	۰	۳	فصل ۲	
10%	2	۰	۱	۰	۰	۱	۰	فصل ۳	
15%	3	۱	۰	۰	۰	۰	۲	فصل ۴	

15%	3	۰	۰	۰	۰	۰	۳	۵	فصل ۵
10%	2	۰	۰	۰	۰	۰	۲	۶	فصل ۶
10%	2	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۷	فصل ۷
100%	20	۵	۳	۰	۰	۱	۱۱	مجموع	
-	100%	۲۵٪	۱۵٪	۰٪	۰٪	۵٪	۵۵٪	درصد	

در کتاب ریاضی پایه ششم ابتدایی، در جدول شماره ۱۱ (تصاویر) نیز، مؤلفه شعائر دینی درصد فراوانی ۵۵، مؤلفه تعالیم درصد فراوانی ۵، مؤلفه های عاطفه و معرفت درصد فراوانی ۰، مؤلفه اخلاق درصد فراوانی ۱۵ و مؤلفه جماعت نیز درصد فراوانی ۲۵ را دارا می باشند که بیش ترین میزان فراوانی در بین مقولات، به مؤلفه شعائر و کم ترین میزان فراوانی به مؤلفه های عاطفه و معرفت دینی اختصاص دارد.

جدول شماره ۱۲- مؤلفه های دین ورزی (متون)- پایه ششم ابتدایی

درصد	مجموع	جماعت	اخلاق	معرفت	عاطفه	تعالیم	شعائر	مؤلفه ها واحد ثبت	ششم ابتدایی
35.89 %	14	۰	۱	۰	۰	۲	۱۱	فصل ۱	
7.69%	3	۱	۱	۰	۰	۰	۱	فصل ۲	
7.69%	3	۰	۱	۰	۰	۰	۲	فصل ۳	
10.25 %	4	۰	۰	۰	۰	۰	۴	فصل ۴	
2.56%	1	۰	۰	۰	۰	۰	۱	فصل ۵	
30.76 %	12	۱	۱	۰	۰	۰	۱۰	فصل ۶	
5.12%	2	۰	۰	۰	۰	۰	۲	فصل ۷	
100%	39	۲	۴	۰	۰	۲	۳۱	مجموع	
-	100%	۵,۱۲٪	۱۰,۲۵٪	۰٪	۰٪	۵,۱۲٪	۷۹,۴۸٪	درصد	

در جدول شماره ۱۲ (متون) نیز، مؤلفه شعائر دینی درصد فراوانی ۷۹/۴۸، مؤلفه تعالیم درصد فراوانی ۵/۱۲، مؤلفه های عاطفه و معرفت درصد فراوانی ۰، مؤلفه اخلاق درصد فراوانی ۱۰/۲۵ و مؤلفه جماعت نیز درصد فراوانی ۵/۱۲ را دارا می باشند که از این میان بیش ترین میزان فراوانی در بین مقولات، به مؤلفه شعائر و کم ترین میزان فراوانی به مؤلفه های عاطفه و معرفت دینی اختصاص می یابد. هم چنین بررسی جدول های شماره ۱۱ و ۱۲ نشان می دهد که در بخش تصاویر، بیش ترین میزان توجه به مؤلفه های دین ورزی، مربوط به فصل ۲ با درصد فراوانی ۳۰ و نیز کم ترین میزان توجه مربوط به فصول ۱ و ۳ و ۶ و ۷ کتاب درسی با درصد فراوانی ۱۰ می باشد. در بخش متون نیز، بیش ترین میزان توجه به مؤلفه های دین ورزی مربوط به فصل ۱ با درصد فراوانی ۳۵/۸۹ و کم ترین میزان توجه مربوط به فصل ۵ کتاب با درصد فراوانی ۲/۵۶ می باشد.

بحث و نتیجه گیری

در پاسخ به سوال اول پژوهش، با یک نگاه کلی و با توجه به همه جداول بالا می توان گفت که میزان فراوانی مؤلفه شاعر دینی، در دو بخش تصاویر و متون، در تمامی پایه ها، بیش تر از سایر مؤلفه ها می باشد. به نظر می رسد که در کتاب های ریاضی مقطع ابتدایی، شاعر دینی در قالب علائم، الفاظ و مکان های مختلف به نمایش گذاشته شده اند. همان گونه که خداوند متعال متدینان را به تشدید عزم و قوت اعتقاد تشویق می کند، آنها را به رفتار و عمل متناسب با آن نیز ترغیب می نماید تا حاکی از اعتقادات و تقویت کننده آنها باشد؛ این اعمال گاه صرفاً انفرادی بوده و فقط نشان دهنده رابطه فردی انسان با خداست و گاه علاوه بر این، دارای نمود و ظهور اجتماعی بوده و برانگیزاننده عواطف و احساسات جمعی متدینان است؛ نمادها و نشانه هایی که در سطح جامعه رواج می یابد، معانی و مفاهیم گوناگونی با خود دارد که در ناخودآگاه مخاطبان و افراد جامعه مؤثر می افتد و نه تنها احساسات و توجه، بلکه حتی اندیشه آنان را نیز به خود معطوف می سازد؛ این دسته از اعمال که «شعائر دینی» نامیده می شوند، بخش قابل توجهی از دین اسلام را به خود اختصاص می دهند و نقش فراوانی در حوزه فردی و اجتماعی مسلمانان ایفا می کنند (اربا بی؛ ۱۳۹۴: ۵۹)؛ علاوه بر این، مصادیق بسیار زیادی نیز برای شاعر دینی بیان شده است، مانند: نماز، روزه، حج، زکات، اذان، اقامه و ...، که نشان از دین داری افراد است و به واسطه آن ها یک مسلمان از دیگران متمایز می شود؛ این بعد از دین را به تعبیری می توان ویرترین یک دین دانست. به نظر می رسد آموزش این بعد از دین به دلیل عینی و شهودی بودن برای دوره ابتدایی به خصوص پایه های نخست آن مناسب و شایسته باشد (باهنر؛ ۱۳۹۴: ۱۵۱).

هم چنین، یافته ها نشان می دهند که مؤلفه های عاطفه و معرفت دینی در دو بخش متون و تصاویر، نسبت به سایر مقولات دین ورزی، فراوانی کم تری داشته اند. معارف دینی به عنوان یکی از حوزه های دین شامل معارفی است که باید آن ها را شناخت و بدان ها معتقد بود و ایمان آورد؛ مانند مسئله توحید، صفات خداوند و ...؛ آموزش این بعد برای آگاهی دانش آموزان از معتقدات خود و دلایل انتخاب آن ها و نیز تأثیرات این انتخاب ها بر زندگی شان، مفید به نظر می رسد، ولی قالب های انتزاعی و استدلالی موجود در این حوزه از دین موجب می شود که کودکان تمایل نداشته باشند با پرسش هایی در این حوزه و پاسخ های آن ها درگیر شوند و شاید همین مسئله، نقطه قوت کتاب های ریاضی مقطع ابتدایی است؛ البته این به آن معنا نیست که باید به طور کلی معارف دینی که شامل اعتقادات می باشد را در آموزش دینی مطرود دانست، بلکه منظور این است که احتمالاً، اگر معارف اعتقادی دین در هیئت همان شاعر و بعد اجتماعی (جماعت) و نیز مرتبط با تجربیات و احساسات (عاطفه) دانش آموزان باشد، مقصود حقیقی از این معارف متناسب با این سنین تامین خواهد شد (باهنر؛ ۱۳۹۴: ۱۵۲). درباره بعد عاطفه دینی هم می توان گفت که احساس و عاطفه دینی مشابه احساس های معمول بشری است که در پرتو نور ایمان تفسیر می گردد. اگر دانش آموزان به گونه ای راهنمایی شوند که عواطف دینی مشابه همان عواطفی است که آن ها بارها و بارها در زندگی خود تجربه نموده اند تا حدودی این احساس مشترک را در خواهند یافت و مطالعه هنر می تواند در درک چنین احساس هایی دانش آموزان را یاری نماید (باهنر؛ ۱۳۹۴: ۱۴۷). بنابراین شایسته است که مؤلفان در تألیف کتب ریاضی، به این بعد از دین بیش از پیش توجه داشته باشند.

لازم به ذکر است با توجه به این که یکی از مهم ترین ساحت های شش گانه تربیت، تربیت اعتقادی، عبادی و اخلاقی می باشد و این ساحت، ناظر به آماده سازی فردی و جمعی متربیان در مسیر تحقق شأن دینی و اخلاقی حیات طیبه می باشد، (سند ملی آموزش و پرورش؛ ۱۳۹۰: ۲۰۷) و از سویی دیگر در کتاب های راهنمای معلم ریاضی مقطع ابتدایی، در اهداف جزئی و کلی هیچ اشاره مستقیمی به مؤلفه های دین ورزی نشده است، جای بسی خرسندی است که مؤلفان محترم کتب ریاضی، در قالب اهداف پنهان، به این مؤلفه ها توجه داشته اند و جای امیدواری است که کتاب های درسی از نظر توجه به موضوعات دینی روز به روز غنی تر شوند.

جدول شماره ۱۳- مؤلفه های دین ورزی در دو بخش تصاویر و متون - شش پایه - مقطع ابتدایی

در پاسخ به سوال دوم پژوهش، به منظور بررسی میزان توجه پایه های مختلف به مؤلفه های دین ورزی، با توجه به جدول شماره ۱۳، می توان گفت:

تحلیل محتوای کتاب ریاضی سال اول دبستان حاکی از آن بود که در مجموع این کتاب در دو بخش متون و تصاویر، شامل ۵۲ مؤلفه دین ورزی می باشد که از این میان ۴۳ مؤلفه آن مربوط به بخش تصاویر و ۹ مؤلفه دیگر آن نیز مربوط به بخش متون می باشد.

تحلیل محتوای کتاب ریاضی سال دوم دبستان نشان داد که در مجموع این کتاب در دو بخش متون و تصاویر شامل ۹۰ مؤلفه دین ورزی می باشد که از این میان ۳۴ مؤلفه آن مربوط به بخش تصاویر و ۵۶ مؤلفه دیگر آن نیز مربوط به بخش متون می باشد.

تحلیل محتوای کتاب ریاضی سال سوم دبستان حاکی از آن بود که در مجموع این کتاب در دو بخش متون و تصاویر شامل ۷۹ مؤلفه دین ورزی می باشد که از این میان ۴۱ مؤلفه آن مربوط به بخش تصاویر و ۳۸ مؤلفه دیگر آن نیز مربوط به بخش متون می باشد.

تحلیل محتوای کتاب ریاضی سال چهارم دبستان بیانگر این بود که در مجموع این کتاب در دو بخش متون و تصاویر شامل ۷۸ مؤلفه دین ورزی می باشد که از این میزان ۲۸ مؤلفه آن مربوط به بخش تصاویر و نیز ۵۰ مؤلفه آن مربوط به بخش متون است.

تحلیل محتوای کتاب ریاضی سال پنجم دبستان حاکی از آن بود که در مجموع این کتاب در دو بخش متون و تصاویر شامل ۷۲ مؤلفه

واحد تحلیل پایه	تصاویر	متون	مجموع	درصد
اول دبستان	۴۳	۹	۵۲	۱۲,۰۹٪
دوم دبستان	۳۴	۵۶	۹۰	۲۰,۹۳٪
سوم دبستان	۴۱	۳۸	۷۹	۱۸,۳۷٪
چهارم دبستان	۲۸	۵۰	۷۸	۱۸,۱۳٪
پنجم دبستان	۱۷	۵۵	۷۲	۱۶,۷۴٪
ششم دبستان	۲۰	۳۹	۵۹	۱۳,۷۲٪
مجموع	۱۸۳	۲۴۷	۴۳۰	۱۰۰٪
درصد	۴۲,۵۵٪	۵۷,۴۴٪	۱۰۰٪	-

دین ورزی می باشد که از این میان ۱۷ مؤلفه آن مربوط به بخش تصاویر و ۵۵ مؤلفه دیگر آن نیز مربوط به بخش متون می باشد.

تحلیل محتوای کتاب ریاضی سال ششم دبستان نشان داد که در مجموع این کتاب در دو بخش متون و تصاویر، شامل ۵۹ مؤلفه دین ورزی می باشد که از این میان، ۲۰ مؤلفه آن در بخش تصاویر و ۳۹ مؤلفه دیگر آن نیز در بخش متون می باشد.

در مجموع مشاهده می شود که در بین کتاب های درسی ریاضی شش پایه ابتدایی، بیش ترین میزان توجه به مؤلفه های دین ورزی، در دو بخش تصاویر و متون، مربوط به کتاب ریاضی پایه دوم ابتدایی با درصد فراوانی ۲۰/۹۳ و کم ترین میزان توجه، مربوط به کتاب ریاضی پایه اول ابتدایی با درصد فراوانی ۱۲/۰۹، می باشد.

در پاسخ به سوال سوم پژوهش نیز، با بررسی جدول شماره ۱۳، میزان توجه به مؤلفه های دین ورزی در کتاب درسی ریاضی تمامی پایه ها، در بخش متون کتاب های درسی ریاضی، شامل ۲۴۷ مؤلفه با درصد فراوانی ۵۷/۴۴ و در بخش تصاویر کتاب های درسی ریاضی، شامل ۱۸۳ مؤلفه با درصد فراوانی ۴۲/۵۵، می باشد که می توان فهمید بخش متون کتاب های درسی ریاضی شش پایه ابتدایی، مؤلفه های دین ورزی بیش تری را در خود جای داده است.

در پایان توصیه می شود که در تحقیقات بعدی، کتاب های درسی به خصوص کتاب های ریاضی سایر مقاطع تحصیلی، از نظر میزان توجه به دین ورزی و مؤلفه های آن، مورد مطالعه و بررسی قرار گیرند تا محتوای آن ها، از نظر توجه به این مسئله مهم، اصلاح شده و مورد بازبینی قرار گیرد و دانش آموزان قدم به قدم به اهداف ترسیم شده در سند ملی آموزش و پرورش، که مهم ترین آن دستیابی به حیات طیبه می باشد، روز به روز نزدیک تر شوند.

منابع

- اربابی، حسین (۱۳۹۴). شعائر دینی در اسلام، مفهوم شناسی، ویژگی ها و کارکردها. معرفت، ۲۴ (۲۱۱)، ۵۹.
- اسدپور، کبری و حسین چاری، مسعود (۱۳۸۹). بررسی مؤلفه های معنای زندگی از منظر اسلام در کتاب های درسی دین و زندگی دوره متوسطه. مطالعات آموزش و یادگیری، ۲ (۱)، ۳۲-۱۲.
- ای. مک ناب، دیوید (۱۳۹۰). روش های تحقیق کمی و کیفی. ترجمه: رضا واعظی و محمد صادق آزمندیان. تهران: صفار.
- باهنر، ناصر (۱۳۹۴). آموزش مفاهیم دینی همگام با روان شناسی رشد. تهران: بین الملل.
- پایگاه خبرنگاری حوزه (۱۳۸۴)، دین و جهان پدیداری ریاضی، <http://www.hawzah.net>.
- حاجی وند، علی (۱۳۹۱). اطلاعات عمومی فرهنگ و معارف اسلامی. تبریز: فروزش.
- حسن مرادی، نرگس (۱۳۸۸). تحلیل محتوای کتاب درسی. تهران: آبیژ.
- درویشی، لیلا و احمدی، پروین (۱۳۹۱). تحلیل محتوای برنامه های فرهنگی دوره متوسطه بر اساس نمادهای ملی و مذهبی. پژوهش در برنامه ریزی درسی، ۹ (۳۵)، ۳۲-۱۵.
- رضوانی، علی اصغر (۱۳۸۹). سلسله مباحث پرسمان دینی. قم: مسجد مقدس جمکران.
- فرامرزی، سالار و عابدینی، یاسمین (۱۳۹۳). میزان توجه به دین ورزی و مؤلفه های بین فردی آن در کتاب های درسی دوره ابتدایی. پژوهش در برنامه ریزی درسی، ۱۱ (۴۰)، ۱۶۳-۱۵۱.
- مقدم، علیرضا و سهرابی، طیبه (۱۳۹۱). تحلیل محتوای کتاب های ریاضی دوره ابتدایی از نظر مؤلفه های فرهنگی. مطالعات برنامه درسی ایران، ۷ (۲۵)، ۱۳۸-۱۱۵.